

Buiten het boekje *Lessen in luisteren, spreken en grammatica*

Op de Delta-scholengemeenschap in Amsterdam is een methode de basis voor het taalonderwijs. Als aanvulling daarop en voor onvoorziene omstandigheden ontwikkelde Immeliën Kramer praktische oefeningen voor de spreekbeurt, de discussie en het grammatica-onderwijs.

Voor alle lessen Nederlands aan de Delta-scholengemeenschap (LBO, IBO, LHNO, MAVO) hebben we met een paar leden van de sectie een taalleerlijn opgezet. Er is een curriculum gemaakt waarin doelen, deelvaardigheden, werkvormen en eindtermen zijn omschreven en waarin gewerkt wordt aan de hand van de methode *NL* voor IBO, LBO/MAVO, van F. Leijnen en J. Schilleman, verschenen bij uitgeverij Malmberg. Deze methode is gekozen op grond van een duidelijke indeling in de niveaus A, B, C en D. Hij voldoet redelijk. Een nadeel is echter dat de instructie voor onze leerlingen nogal moeilijk is en er weinig oefenmateriaal is opgenomen. Tekstbegrip en stelvaardigheid worden vrij uitvoerig behandeld en er staan een paar aardige luister- en spreekoefeningen in. Toch vonden we het nodig om wat aanvullend materiaal te maken voor spreek- en luistervvaardigheid, ook omdat in de basisvorming het accent – terecht, vinden wij – meer op communicatieve vaardigheden komt te liggen.

In de praktijk moet je als vakdocent je programma natuurlijk regelmatig bijstellen. Je moet ervoor zorgen dat de vier hoofdvaardigheden: tekstbegrip, stelvaardigheid en spreek- en luistervvaardigheid op een evenwichtige manier aan bod komen en ook getoetst worden. Daarnaast moet je, vaak ad hoc, al naar de omstandigheden, bij stakingen van het openbaar

vervoer bij voorbeeld, een keuze kunnen maken uit vrije of gestructureerde werkvormen. Ik heb daarbij ondervonden dat je vrije en creatieve opdrachten het best aan het begin van de dag en aan een redelijk gemotiveerde groep kunt geven. Dus juist niet bij onverwacht invallen voor een 'vreemde' klas, aan het eind van de dag of de laatste dag voor de vakantie ('Hè juf, gaan we iets leuks doen?'). Een ongedisciplineerde klas moet je juist gestructureerd en stevig aan het werk zetten.

Spreken en luisteren

Spreek- en luistervvaardigheid zijn in het dagelijks leven zo met elkaar verweven dat je ze ook in het onderwijs niet van elkaar moet loskoppelen. Juist bij spontane, direct reagerende leerlingen als de onze, moet je gebruik maken van die directheid. Ik probeer dus zowel bij de monoloog als de dialoog toch zoveel mogelijk de hele klas te betrekken als luisteraar en spreker. Goede opmerkingen beloon ik met 'plusjes' of, vooral in de lagere klassen, met trakteren.

Ik geef een paar praktijkvoorbeelden van lessen spreek- en luistervvaardigheid.

SPREEKBEURT Iedere leerling, van iedere klas – van de brugklassen LBO/MAVO tot en met 3-MAVO –, krijgt de opdracht om op een bepaalde datum een 'boek van de lijst' voor de klas te bespreken. De criteria verschillen per niveau. Het doel is andere leerlingen informatie te geven over het boek en ze over te halen, het boek ook te gaan lezen, en spreek- en luistervvaardigheid te oefenen.

De klas luistert en mag aan het eind vragen stellen. Goede vragen worden beloond met een 'plusje' (= 2 punt). De spreekbeurt wordt door de klas en docent op een paar vaste, weer in onderdelen te verdelen criteria beoordeeld. Hoofdcriteria zijn: inhoud, taalgebruik en presentatie. Ik bepaal (geheim!) het cijfer en vraag welke leerlingen het woord willen om suggesties over het cijfer naar voren te brengen, met argumenten. Het is opvallend dat de leerlingen met elkaar meestal ongeveer dezelfde waardering geven als ik. Maar als we het niet eens kunnen worden, laat ik mijn eigen oordeel en argumenten de doorslag geven.

Ik bereik ermee, dat leerlingen goed luisteren

en ideeën opdoen over te lezen boeken. Ook leren ze om te letten op hoofdzaken, om vragen duidelijk te formuleren en om hun mening met argumenten te onderbouwen. Zelf leer ik het een en ander van de manier waarop sommige sprekers of de rest van de klas ordeverstoorers aanpakken of juist negeren. En soms blij ik zelf ook niet zo goed geluisterd te hebben...

Een andere mogelijkheid om leerlingen ideeën op te laten doen over interessante literatuur is ze elkaar in kleine groepjes te laten interviewen over pas gelezen boeken, ze daar een verslag van te laten maken en die verslagen te beoordelen. De beste laat ik dan in interviewvorm voor de klas naspelen.

DISCUSSIE Leren discussiëren is erg belangrijk, vooral bij leerlingen die nogal gauw geneigd zijn tot (al dan niet verbaal) geweld. Bovendien willen onze leerlingen over het algemeen graag discussiëren over onderwerpen waar ze emotioneel bij betrokken zijn, zoals discriminatie en opvoeding. Vaak vormt een televisieprogramma, krantebericht of voorval op school de directe aanleiding tot een verhit debat.

Een mooi voorbeeld is het volgende. In ons leerboek voor de vierde klas MAVO stond een foto van een opgehangen (?) man met de opdracht, hier een artikel over te schrijven. Be-doeld was waarschijnlijk een betoog, met argumenten. Omdat de aanwijzingen nogal vaag waren ben ik begonnen met een 'brainstorm': waar denk je allemaal aan bij dit plaatje, schrijf dat zo snel en volledig mogelijk op.

Het onderwerp sprak de 4-MAVO leerlingen erg aan, vooral omdat ze vrijwel allemaal afkomstig zijn uit landen waar strenge straffen aan de orde van de dag zijn, terwijl het hier in Nederland volgens de meesten maar een 'softe boel' is. De leerlingen lazen elkaars aantekeningen en daaruit ontstond een 'polyloog', die we met elkaar probeerden te structureren rond de onderwerpen waar, wanneer, voor wie, voor welk delict, onder welke omstandigheden en met welk effect de doodstraf? Voor of tegen?

Voor de daarop volgende les moesten ze een betoogje schrijven voor of tegen de doodstraf. Deze opdracht leverde schriftelijk niet veel op, maar de leerlingen hadden wel goed over het

onderwerp nagedacht. Ik heb toen voorgesteld om het probleem in een discussie nog eens aan de orde te stellen en een leerling de discussie te laten leiden.

Dat verliep, na wat gerommel in het begin, vrij goed; de discussieleider, Michael, zelf een van de lastigste leerlingen, liet zijn klasgenoten goed aan bod komen, daagde uit, maakte aantekeningen op het bord, corrigeerde en werd gecorrigeerd. Aan het eind van de les waren de standpunten en argumenten van alle 14 leerlingen aardig duidelijk.

Het gestelde doel was redelijk bereikt: leerlingen hadden nagedacht over een zeer beladen onderwerp, gedachten en ideeën geordend, onderbouwd met argumenten, elkaar laten uitspreken, naar elkaar geluisterd en meningen en argumenten bijgesteld. Ik heb ze alleen niet zover gekregen om alles nog eens ordelijk op papier te zetten. Zelf heb ik ervan geleerd dat zo'n vrije les heel spontaan en boeiend kan verlopen, maar toch meer ordening vereist in de te geven opdracht. Ook is het mij voor één keer gelukt Michael constructief bij de les te betrekken.

Toen ik tijdens de koffiepauze deze les met een paar collega's besprak bleek een van hen een video-opname te hebben gemaakt van het televisieprogramma 'Met Witteman', waarin vertegenwoordigers van scholen, ouderverenigingen, overheid, schoolbesturen en een paar leerlingen hun zegje deden over wie de leerling moest opvoeden, de school of de ouders. Klas 4-MAVO, waar ik bovendien mentrix van ben, had hier grote belangstelling voor.

De klas kreeg de volgende opdracht. Let bij het kijken op de positie en rol van de spreker, probeer te raden welk standpunt hij inneemt, luister goed naar standpunten en argumenten, maak daarover in telegramstijl aantekeningen. Het doel was het leren herkennen van hoofdzaken, zoals standpunten en argumentatie, maar ook van manipulatieve trucs.

Tijdens de les heb ik af en toe de band gestopt en vragen gesteld over de positie van de spreker, standpunten en argumenten. De leerlingen gaven dit goed weer. Ook merkten ze, een beetje gnuivend, op dat de ondankbare taken van opvoeders door sommige sprekers als een hete aardappel werden doorgeschoven naar de andere partij, en hoe dit al voorspel-

baar was uit de positie of houding van de spreker. Na het afspelen gaf een leerling een korte samenvatting van de belangrijkste sprekers en hun stellingen en argumenten. Daarna discussieerden we over wat de leerlingen zelf vonden van de opvoedende taken van school en ouders.

Grappig was trouwens, dat toen ik aan mijn 'eigen' 4-MAVO vroeg welk onderwerp zijzelf belangrijk vonden om voor *Moer* nader uit te werken, de leerlingen spontaan en unaniem 'discussie' voorstelden.

Ook oud-leerlingen komen nog wel eens onverwacht binnenwandelen en juist de al-lochtone halen dan vooral herinneringen aan bepaalde klassikale discussies op als iets wat ze leuk en waardevol gevonden hebben.

Grammatica

Niet alleen alledaagse vaardigheden als spreken en luisteren lenen zich tot een meer informele aanpak. Ook een tamelijk schools vak als grammatica (zinsontleding en woordbenoemen) kan met een paar handgrepen wat spannender gemaakt worden. Ik geef een paar voorbeelden.

Verdeel de klas in groepen en organiseer een zinsontledings- of woordbenoemen-quiz, met vragen als de volgende.

- Begint een bijwoordelijke bepaling altijd met een voorzetsel?
- Is een bijwoord tegelijk altijd een bijwoordelijke bepaling?

Deze vragen moeten beantwoord worden met 'goed' of 'fout'. De docent kan de quiz bedenken en leiden, maar het kan ook een leerling zijn.

Laat de hele klas zinnen genereren aan de hand van opgaven op het bord, bij voorbeeld

- maak een zin met: onderwerp + persoonsvorm + meewerkend voorwerp + lijdend voorwerp + bijwoordelijke bepaling
- maak een zin met: lidwoord + bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord + werkwoord + voorzetsel + persoonlijk voornaamwoord.

Dit is uit te breiden of te variëren al naar gelang het niveau van de groep.

Geef iedere leerling een klein briefje. De opdracht is: schrijf bovenaan een lidwoord + zelfstandig naamwoord. Daarna de bovenkant omvouwen en het briefje doorgeven. Nu een werkwoordsvorm bedenken en onder het omgevouwen strookje schrijven. Omvouwen en doorgeven. Nu een voorzetsel. Omvouwen en doorgeven. Nu weer een lidwoord + een zelfstandig naamwoord. Briefjes openvouwen en kijken welke zinnen grammaticaal zijn.

Ditzelfde kun je laten doen met zinsdelen, wat je op allerlei manieren kunt uitbreiden en variëren. Leerlingen ervaren zo dat en waarom bepaalde combinaties ongrammaticaal zijn, waarnaar je bij andere schrijfprodukten weer kunt verwijzen.

Ook kun je leerlingen onzinnigen laten ontleden die toch morfologische en syntactische kenmerken hebben van het Nederlands. Ik schrijf dan bij voorbeeld op het bord: 'De olk urpt een vukje'. Na enige verbijstering en hilariteit ontleden ze zoiets vlot met elkaar, en worden ze zich weer spelenderwijs een beetje bewust van syntactische en morfologische eigenaardigheden van onze taal.

Ook laat ik ze, als een soort raadseltje, ambigue zinnen klassikaal van het bord ontleden, zoals bij voorbeeld: 'Hoe lang is een Chinees?' of 'Wie heb je geslagen?' waarbij Surinamers, Pakistani, Antillianen, Marokkanen en Turken het erg grappig vinden dat die paar Amsterdammers steevast 'wie' als het onderwerp aanwijzen.

Conclusie

Een methode vormt de ruggegraat van de taal-leerlijn. Maar alleen het boek volgen is niet genoeg. Je moet ook materiaal hebben om in onverwachte situaties te kunnen improviseren. Dat kunnen gestructureerde oefeningen zijn, maar ook vrijere discussies en spelletjes zijn zinvol. Door hun persoonlijke betrokkenheid bij een onderwerp in een discussie, of in het vuur van het collectieve spel, leren mijn leerlingen vaak beter dan in formele leersituaties.